

SMYSL PRO ŘEČ, SMYSL PRO MYŠLENKY A SMYSL PRO JÁ

Tentokrát se pokusíme zvládnout, co nám ještě chybí do tuctu. Již na začátku jsem se zmínil, že se tu zabýváme „první kapitolou anthroposofie“. Mezitím již víte, čím vším jste si v této první kapitole museli projít. Však jsem vás již tehdy varoval, že tato kapitola je všeobsáhlá. A nyní již mohu dokonce říci: Ona každá kapitola anthroposofie, ať už si vyberete jakoukoliv, bude všeobsáhlá. To je totiž jedna ze zvláštností anthroposofie. Žádný redukcionismus. Naopak i tu nejmenší část můžeme pochopit jen ze všeobsáhlých souvislostí, zatímco tyto souvislosti z malé části pochopit nelze. Lidé si často myslí, že pomocí maličkých atomů lze pochopit všechno. Jenže abychom pochopili tyto droboučké atomy nebo jakékoliv jiné dílčí oblasti, a smysly takovou oblastí jsou, potřebujeme všeobsáhlý světónázor. Tak si lidé od vynálezu mikroskopu mysleli, že buňky jsou „základní stavební kameny“ lidského těla a že prozkoumáním buněk pochopíme všechno ostatní. Bohužel se ukazuje, že buňky jsou složitější než celé tělo.

Minule jsme se zabývali sluchem. Snažil jsem se vám vylíčit, že ve sluchu se setkáváme se *sociálním* smyslem, s *duchovním smyslovým orgánem*. Mluvili jsme o zvucích a jejich vnímání. Sledovali jsme, jak náš sluch vzniká z kousku kůže v oblasti dýchání a přijímání potravy. Snažil jsem se vám z toho vylíčit to nejpodstatnější. Nyní víme, kterými částmi těla vnímáme zvuky jednotlivých hudebních nástrojů, i to, že hudbu nejlépe vnímáme, když na celé své tělo prostě zapomeneme. Chápeme nyní také, že sice existují zvukové vlny, ale to, co slyšíme, *nejsou* tyto vlny. Tyto kmity naopak odmazáváme, abychom dospěli k tónům, k tomu nejvnitřnějšímu z hmoty. Tak se můžeme o hmotě dozvědět mnohem více přes hudbu než špehováním mikroskopem. I věda k tomu z jiné strany tak trochu dospěla. Víte, že látky dnes systematicky dělíme podle takzvaného atomového modelu. Součástí tohoto dělení je i objev, že všechny látky lze systematicky uspořádat

v určitém rytmu, který je muzikální a podobá se hudebním stupnicím: řadíme látky po sedmi za sebou tak, že osmá - tedy oktáva - má opět podobné vlastnosti jako první. Říkáme tomu Mendělejevova periodická tabulka prvků.

Také jsme pochopili, proč rovnovážné a sluchové ústrojí leží tak těsně u sebe a mají dokonce stejný původ. A na závěr jsem vám vylíčil, jak díky sluchu vyvineme v budoucnu sociální citění, skutečně sociální jednání, ale že dnes nám s tím ještě musí pomáhat andělé, kteří nám stojí po boku, „spravují“ a doprovázejí náš sluch.

Dnes večer chci pojednat o posledních třech ještě neprohraných smyslech: smysl pro řeč, smysl pro myšlení a smysl pro já. Jsou to smyslové orgány, které v podstatě objevil teprve Rudolf Steiner. Od té doby se již vyskytli i další badatelé, kteří tyto smysly popisují. Například podrobná pojednání o smyslu pro já najdeme u profesora Buytendijka v jeho studiích k fenomenologii člověka. Rudolf Steiner byl nicméně tím prvním, kdo o těchto smyslech mluvil. Právě proto, že jde ještě o velmi nové a málo známé smysly, bude pro nás dost náročné popisování jejich jednotlivé působnosti. Ještě nám často chybí slova. U nových věcí to tak prostě je, slova ještě neplynou tak hladce a musíme poslouchat trochu mezi řádky, abychom pochopili, o co skutečně jde.

Smysl pro řeč nebo také *smysl pro slova* znamená, že vůbec slyšíme řeč jako řeč, že poznáme, že někdo mluví nějakou řečí. Okamžitě tedy vidíme, že to je komunikační smysl, smysl pro kontakt. Asi si ale řeknete: Jasně že slyšíme řeč, máme přece sluch! Rudolf Steiner ovšem poukázal na to, že je velký rozdíl mezi tím, jestli slyšíme hudbu, nebo řeč. Je to principiální rozdíl. Řeč není složitý druh hudby, není ani žádným druhem „hudební konvence“ ve smyslu: když vydávám tyto tóny, označuji tím toto, když vydávám tyto tóny, znamená to něco jiného. Podle Rudolfa Steinera je řeč od sluchu tak vzdálená jako teplo do zraku nebo vůně od chuti. Slyšení hudby, čili tónů, všeho hudebního, je diametrálně odlišné od slyšení řeči. A ten rozdíl nepoznáváme z toho, že řeči rozumíme nebo hudbu známe. Zkuste si v rádiu naladit dvě vám neznámé stanice, jednu s neznámou hudbou a jednou s mluveným slovem v řeči, kterou vůbec neznáte. A jakkoliv hudbu ani řeč vůbec neznáte, okamžitě rozlišíte, co je hudba a co je řeč. Slyšíte to

okamžitě. A kde, v čem, slyšíme ten rozdíl? To je docela obtížná otázka. Co se děje v naší duši, když posloucháme hudbu, a co se děje, když slyšíme řeč? Přitom jsme si toho okamžitě vědomi. Dokonce i když je vyřčeno jen jedno slovo, zahrán jediný tón, když zazní třeba flétna nebo jen pískající konvice, případně někdo hvízdne na prsty. Ještě zjevnější to je, když vyslovíme „a“ jako samohlásku a když „a“ zazpíváme. Je v tom okamžitě zřetelný rozdíl. Především to nemá co dělat se skutečností, že by řeč byla složitější, to není to, co slyšíme. Hudba může být také velmi složitá, především hudba jiných kultur nebo moderní hudba. A přece slyšíme, že je to hudba. A co je řeč?

Teď někteří z vás řeknou, že řeč je přece také hudba. Že mluvíme o hudebním prvku řeči. To je pravda. Odlišnost hudebnosti jednotlivých jazyků také můžeme skutečně velmi zřetelně vnímat a rozlišovat. Není to ale to, co stojí v popředí. Každý jazyk má něco hudebního, ale to z něj nedělá hudbu. Za řeči se skrývá mnohem hlubší tajemství. Hudbu můžeme skládat. Ale složit řeč? Živý jazyk složit nelze. Samozřejmě se objevují pokusy, jako třeba esperanto, ale výsledek nutně působí velmi uměle. I když je esperanto díky svým tvůrcům svojí strukturou logičtější, jednodušší a praktičtější než živý jazyk, nemůže se nikdy živým jazykem stát. Nikdo ho nemůže vnímat jako skutečnou řeč. Tak nějak to řeč prostě není. Je to spíše veliká porce konvencí. Důvod spočívá v tom, že jazyk není žádná konvencí ustavená složitá hudba, nýbrž patří někam řádově výše. Kdo skládá hudbu, nemusí mít proto také vůbec žádné jazykové nadání. Občas se vyskytne člověk, kterého bychom neváhali označit za „jazykového génia“, a jsou také lidé, kteří jsou geniální v oblasti hudby. Těžko se ale tato dvě nadání objeví pohromadě. Skutečně nelze předpokládat, že kdo skládá hudbu, bude zároveň plynule hovořit cizími jazyky. Mnohem častěji mají muzikální lidé vlohy pro matematiku. Ale hudební a jazyková genialita vycházejí každá z jiného zdroje.

Když chcete skutečně naslouchat řeči, musíte právě její hudební stránku potlačit, odmazat. Právě toho hudebního si nesmíte všímat. Samozřejmě je tato stránka velmi zajímavá, stejně jako bylo zajímavé pozorovat, které hudební nástroje kde v těle vnímáme. Ale když se na to zaměříte, když budete chtít poznat hudebnost nějaké řeči a porovnávat ji třeba s nějakou jinou, podaří se vám to jen tehdy, když na to přímo zaměříte pozornost. A v tu chvíli již neslyšíte, *co* se říká, ale *jak* se to říká. Při běžném naslouchání mluvené řeči sice hudební stránku také vnímáme, ale ne plně vědomě, odmazáváme ji, protože vnímáme řeč jako řeč, a prostě a jednoduše: *řeč je řeč*.

Řeč si nemůžeme jen tak sami ukutit. Zkuste někdy zavést do nějaké řeči nové slovo. Půjde to velmi těžko a povede se to jen zřídka. Nové slovo v řeči vzniká náhle. Najednou je tu. A často ani nevíme, odkud se vzalo. Jako příklad si můžeme vzít již zmíněné české slovo nach, které nesmírně jemně zachycuje náladu oné tajuplné osmé barvy duhy, nazývané také slovem řeckého původu purpur. Jak vzniklo původní české označení? Nikdo neví! Existují domněnky, že by to mohlo být ze středověké latiny, kde snad „naccus“ označovalo příkrývku na koně, a ta prý někdy byla právě této barvy. Je to však spekulace velmi vratká, ničím nedoložitelná. Proč vzniklo zrovna takové krásné slovo? Nelze říct, slova si vznikají a prostě přicházejí lidem na jazyk.

Víme samozřejmě, že vždycky existovali i jazykoví tvůrci a jazykoví reformátoři. Dnešní němčina vděčí za svou podobu do značné míry Lutherovu jazykovému nadání. V italštině zas mnohé odkazuje zpět až k Dantovi. Jen jedineční, výjimeční umělci jsou schopni sami utvářet jazyk. Moudrost jazyka je svébytný svět, který nelze srovnávat se světem hudby. A čím tedy vlastně je tento vlastní svět řeči, ze kterého jsme vykázali hudbu?

Víte, že řeč se skládá ze samohlásek a souhlásek, z vokálů a konsonant. Můžete opět namítnout: „A není to stejné, jako když v hudbě máme hlavní a alikvotní tóny?“ Sami si můžete prožít, že to stejné není. S řečí můžeme dělat především jednu věc, kterou s tóny na klavíru nikdy nedokážete. Například tón *a* na klavíru je pevně dán. Má určitou frekvenci, která z něj dělá tón *a*. Hudba je pevně daná tím, že každý tón má své místo. Ovšem s písmenem „a“, samohláskou „a“, mohu dělat něco zvláštního. Výška samohlásky „a“ není vůbec pevně daná. Mohu ji vyslovit hlubokým basem, mohu ji také říci vysokým pisklavým hláskem. Stále to bude „a“. Mohu dokonce na hlásku „a“ zazpívat melodii. Mohu zpívat melodii na jakoukoliv samohlásku a s trochou námahy i na souhlásku. Například na N si mohu pobrukovat různě vysoké tóny. Takže na každou jednotku řeči mohu zpívat. Na jednotku hudby ale ne.

Co potřebuji, abych zahrál melodii? Například housle. Nebo flétnu, klavír, zkrátka potřebuji hudební nástroj, abych mohl zahrát melodii, která obsahuje více různých tónů v nějakém sledu. *Takže ve skutečnosti bychom mohli roli základních jednotek řeči, vokálů a konsonant, přirovnat spíše k roli hudebního nástroje.* To samé, co můžete podniknout s houslemi, můžete vytvořit také s jednou souhláskou nebo samohláskou. Náleží to k vyššímu řádu než hudba. Když nasloucháme řeči, vezmeme například slovo „rostlina“, tak neposloucháte, jak zní po hudební stránce. Vyhláskujete si to: „r-o-s-t-l-i-n-a“. Nebo to vyslovte jednou hlubokým a jednou vysokým hlasem. Děje se přitom pokaždé něco nepochopitelného: Vlastně posloucháte řadu hudebních nástrojů jeden za druhým a dokážete od toho odhlédnout k obsahu řeči! Zkuste si představit takovou ztřeštěnost, že byste slyšeli kytaru, hned po ní flétnu, potom housle, dále trubku atd. V hudbě by se to vůbec nedalo poslouchat. A přece v řeči neslyšíte nic jiného než řadu hudebních nástrojů jeden za druhým.

Setkal jsem se jen jednou se skutečným popisem tohoto prožitku, a to u anglického autora A. C. Harwooda. Ten vypráví, jak jednoho dne po namáhavé cestě ulehl do postele v hotelovém pokoji, ale těsně předtím, než usnul, dorazili do vedlejšího pokoje hosté. Kvůli tomu se mu už nedařilo pořádně usnout a chtěl nechtěl tak ve stavu značné únavy poslouchal vedle probíhající konverzaci. Ta se odehrávala vjemu neznámé řeči. Byli to cizinci, kterým vůbec nerozuměl. Slyšel jejich řeč čistě jako fenomén a přitom byl tak unavený, že jeho intelekt už byl jakoby vypnutý. A co přitom zažil? Harwood to vyjádřil velmi výstižně, když říká: „Bylo to jako slyšet melodii hranou na řadu po sobě jdoucích nástrojů, jakkoliv přechod mezi nimi nebyl nikdy ostrý, ale organický.“

Tato věta ozřejmuje, že při stavu vědomí změněném únavou může někdo bezprostředně vnímat to, co jsem se vám tu složitě snažil vysvětlit. Z toho je pak zjevné, jaký neuvěřitelný výkon při poslouchání řeči vlastně podáváme. Je to výkon, který jde ještě dál, než ten, který jen nutný pro běžné poslouchání, i než ten, který potřebujeme pro poslouchání hudby: nevymazáváme jen tóny, abychom došli k intervalu, ale rovnou celou hudební stránku řeči. Když toto pochopíme, bude nám jasné, že souhlásky a samohlásky jsou prvky vyššího řádu, že jsou to kosmické hudební nástroje. My dokážeme tyto nástroje bezprostředně spojovat jedny s druhými do jednoho sledu. A to je skutečně činnost vyššího řádu, než když jen místo jednotlivých tónů dokážeme slyšet melodii. Zde máme melodii z jednotlivých po sobě jdoucích nástrojů, které tvoří řeč.

Způsob, jak tyto nástroje, hlásky, ve svých slovech používáme, není vůbec náhodný a libovolný. Který nástroj se nejlépe hodí k vyjádření určité myšlenky, situace nebo nálady? Uvedu příklad. V češtině máte slovo „srkat“. Německy se ta samá činnost označuje slovem „schlürfen“. Obě slova jsou zvukomalebná, ale němčina navíc pomocí L trefně vyjadřuje tekutou konzistenci srkaného. L je tedy dobře vybraným nástrojem. Jiný příklad. V češtině se říká „rukavice“, v angličtině to samé vyjadřujeme slovem „glove“. Tento sled hláskových nástrojů trefně vyjadřuje, jak se ruka odívá vnější schránkou. Myšlenku obalení „bal“, tedy něčeho plynule objímajícího, najdeme znovu v německém slově „Bali“, míč, nebo v českém slově „boule“. „Oblaka“ jsou nadýchaná, zatímco „mraky“ hrozí hromobitím. České slovo „tůň“ svým ů ukazuje do hloubky, zatímco v německém „uber“ zas „ú“ vyjadřuje lépe výšku. Česká „tůň“ je hlubší než slovenská „tôňa“, která je ale zase širší. Hlávka „u“ klesá níže než „o“. V češtině máme flétnu. Francouzsky: la flûte. La flûte hraje lépe.¹

Tak jako u smyslu pro pohyb jsme poukázali na eurytmii, tak můžeme zde poukázat na anthroposofické umění řeči jako cestu k vlastní zkušenosti s tvůrčími silami hlásek. Původní řeč se ztratila. Bible ji popisuje v obrazu babylonského zmatení jazyků. Je naším úkolem toto zmatení jazyků zase překonat tak, aby řeč opět nebyla vázána jen na jeden národ, na jednu jazykovou skupinu.

Nejjednodušší je následující cvičení: Zkuste si všimnout rozdílu mezi mechanickými zvuky v přírodě - zahřmění, pád kamene, zurčení potoka, zvuk hudebního nástroje - a hlasy zvířat - například zařvání lva. Okamžitě prožíváme, že v hlase zvířete se projevuje nějaká bytost. Smysl pro řeč tedy vlastně začíná již u hlasů zvířat; slyšíme bezprostředně něco z nitra jejich bytosti. Nesmíte to zaměňovat s mechanickými zvuky, které mohou zvířata také vydávat jako klapání čapího

1 V originále jsou vesměs uvedeny příklady pro němčinu a nizozemštinu. Pozn. překl.

zobáku, zpěv cvrčka nebo ťukání strakapouda. Jemné cvičení spočívá v rozlišování rozdílů v naslouchání hře na flétnu a tomu, když někdo sám píská pusou.

Smysl pro řeč, neboli smysl pro slova, jak ho Rudolf Steiner také nazývá, stojí v protikladu ke smyslu pro pohyb. Již jsem vám vysvětlil, že smysl pro pohyb je schopnost vnímat, prožívat a prociťovat svůj vlastní pohyb. A co vlastně činíme, když prožíváme svůj vlastní pohyb? Existují dva druhy pohybů: adaptační pohyby a expresivní pohyby, tedy pohyby přizpůsobující se okolí a pohyby vyjadřující emoce. Všechny pohyby, které se přizpůsobují nějakému nástroji, jsou adaptační. Například sekání, hoblování, oblékání se, řízení auta, pití čaje. Dokonce když na něco ukazují prstem, přizpůsobují svůj prst jako nástroj k ukazování. Expresivní, emoční pohyby mi umožňují vyjádřit své pocity. Patří sem mimika a gesta vyjadřující například údiv, leknutí, strach, radost. Přitom je pro obličejovou mimiku velmi významné obočí a jeho pohyblivost. Zvířata žádné obočí nemají, u lidoopů je toto místo dokonce holé. Také vznik vrásek, jak vertikálních tak horizontálních, které jsou typické zejména ve stáří, souvisí s touto oblastí.

Možná vnímáte, že zacházení s nějakým nástrojem lze přirovnat k zacházení se souhláskami. Souhlásky jsou svým způsobem srovnatelné s nástroji. Díky jim dáváte řeči tvar, strukturu. Souhlásky jsou kostrou řeči. U nářečí se nejprve mění samohlásky a jejich výslovnost, zatímco souhlásky zůstávají na svých místech. I mezi příbuznými jazyky zůstávají souhlásky často shodné, zatímco samohlásky se naprosto změny, například mezi češtinou a slovenštinou: vůně - vůňa, písek - piesok, drát - drôt.² Samohlásky můžeme proto přirovnat k našim expresivním pohybům, vyjadřují naše emoce, pocity.

Již jsem vám řekl, že nevytváříme svou řeč sami. Tím, kdo naším prostřednictvím formuje řeč, jsou kosmické bytosti: *archandělé*. Archandělé nemají na rozdíl od andělů za úkol zabývat se vývojem jednotlivých lidských bytostí. Každý máme svého anděla, ale ne svého archanděla. Archandělé doprovázejí vývoj celých lidských skupin, jazykových skupin, ke kterým patříme, v nichž se cítíme doma, ve kterých vyrůstáme. Zkuste si proto představit, že když posloucháte nějakou řeč, nasloucháte zároveň archandělovi, který vede skupinu lidí, který nás, byť z odstupu a ne tak bezprostředně jako náš anděl, přesto více či méně utváří skrze řeč. Neboť řeč je utvářející. Když například slyšíme řeč

² V originále uvedeny příklady pro němčinu a nizozemštinu. Pozn. překl.

s velkým zastoupením souhlásek, pak v její struktuře přímo slyšíme také jinou bytost národa, než když máme před sebou řeč, kde převažují samohlásky. Celková struktura utvářející jednotlivého člověka je velmi složitá a hluboká a má také hodně co do činění s jazykem, ve kterém daný člověk vyrostl.

Když touto cestou pronikáme hlouběji k podstatě jazyka, můžeme nakonec dospět do světa archandělů. K tomu musíme naprosto odhlédnout od sebe samých, nechat stranou své pocity, nesoustředit se na své vlastní nástroje, ale na nástroje bohů, archandělů. Neboť ty jsou duchem národa a duchem jazyka. Proto stojí o stupeň výše než andělé.

Řeč je úžasně organický a plynulý přechod od nástroje k nástroji. A tyto nástroje jsou pocity a tvůrčí gesta ducha jazyka, archanděla, který se s námi spojil.

Nyní postoupíme dále, a sice ke *smyslu pro myšlenky*. Smyslem pro myšlenky poukázal Rudolf Steiner na to, že existuje ještě něco více, než slyšet řeč a vědět, že to je řeč. Důležité je totiž samozřejmě také *chápat, rozumět, co* bylo řečeno. Teprve když nějakou řeč skutečně ovládneme, a nemusí to být jen naše mateřština, stává se pro nás průhlednou, takže když ji slyšíme, vidíme skrz ni. Můžeme sledovat, co je řečeno. To je fantastický prožitek! Okamžitě víme, že do nás proudí zcela jiný druh vjemů. Slova se pro nás stávají pojmy. Rudolf Steiner k tomu ve *Filosofii svobody* říká, že pojem nemůžeme plně vyjádřit slovy! Někdy si to ostatně zkuste: plně vysvětlit, co je obsahem nějakého pojmu, nějaké představy. Nejde to vyjádřit beze zbytku. Slovy jen poukazujeme k tomu, že existují pojmy.

Je velmi zajímavé, že nikdy nemůžeme přesně říci, co míníme. Proč to nejde? Máme o tom přeci jasnou představu, myšlenku. Kde se tato myšlenka nachází? Žije v řeči? Ne, nachází se výše než řeč. Problémem ovšem je, že nutně potřebujeme řeč, abychom tuto myšlenku vyjádřili, abychom ji zprostředkovali. Musíme se tedy rozhodnout, jestli ji vyjádříme anglicky, francouzsky, německy nebo česky. Občas to nejde ani v jedné jediné řeči, protože náš pojem

nesedí na slova dané řeči úplně a někde je o kus přesahuje. Musíme si vypůjčit slovo z jiné řeči. Třeba v češtině nemáme žádné jednoznačné slovo pro anglické „well“, zatímco Angličan zas nemá žádné slovo, kterým by vyjádřil český výraz zadostiučinění „no proto“. Je to typický český obrat, který je nepřeložitelný. Někdy narazíte na jazykovou chudobu dané řeči v nějaké oblasti a pak nemůžete určitou představu do vlastní řeči vůbec přeložit. Anthroposofové to znají dobře, protože Rudolf Steiner si dal záležet na tom, aby své duchovní zkušenosti předal v co nejjasnější myšlenkové formě, jenže pomocí německého jazyka! Často je pak velmi obtížné tyto pojmy překládat do dalších jazyků, třeba češtiny. Určitě ale všichni znáte i z jiných oblastí tu potíž, že chcete něco říci, máte to v duchu jasně před sebou, ale nevíte, jaká slova pro to použít. Tehdy můžete cítit, že je za slovy ještě něco, co se vám nedaří do slov zachytit, co nelze vyslovit. A když se vám to konečně podaří vyjádřit, čelíte stejně babylonskému zmatení jazyků. Museli jste si ale jeden konkrétní jazyk vybrat, i když myšlenky jsou *němé*. Jsou samy o sobě nevyslovitelné. Můžete v různých řečech říkat „stůl“, „table“, „Tisch“; nepůjde o český, anglický nebo německý stůl. Ale co je obsahem myšlenky „stolu“? Ta žije v úplně tichém světě. Myšlenky žijí v mlčícím světě. A to je skutečně velkolepé: cítíme, že jsme schopni odhlédnout nejen od tónů a od hlásek, ale také od slov. Musíme počítat s tím, že nikdy nikdo neřekne úplně přesně to, co chce vyjádřit. Rozumíme druhému jen tehdy, když vymažeme i to, co říká. Musíme si odmazat řeč a pak dojdeme ne ke „stolu“, „Tisch“ nebo „table“, ale k myšlence ukryté nad všemi řečmi.

Vidíte, že vymazáváme postupně stále více a více. Nejprve samozřejmě musíme mít dobrý sluch, abychom mohli odhlédnout od kmitů ve prospěch zvuku. Řekl jsem vám, že přitom při nás stojí andělské bytosti, které v nás o tento sociální rozměr sluchu pečují. Pak nám ovšem musí přijít na pomoc ještě vyšší hierarchie, archandělé, aby nám pomohli odhlédnout od muzikální stránky řeči a vnímat tak řeč jako řeč. A můžeme jít ještě dále. Neboť pak přichází určitý okamžik, ve kterém řeči porozumíme, a tím se pro nás stane průhlednou. Tehdy se díváme skrze řeč na svět myšlenek, který se za ní vynořuje. Vystupujeme nad úroveň jazyka, k bytí, které drží celý svět pohromadě.

Když odhlédneme od řeči jako způsobu vyjádření, dospíváme bezprostředně k myšlenkám, představám druhých.

Představový smysl má také svůj protipól mezi ostatními smysly, a tím je životní smysl. Životní smysl je orgán, kterým vnímáme svůj vlastní

tělesný stav. Říká nám, když se cítíme mizerně nebo jsme unavení, když nás něco bolí, máme hlad, nebo jsme naopak v pohodě a plní síl. Vnímáme jím své vlastní životní tělo, svou vlastní konstituci. S myšlenkami se ale ocitáme ve velmi odlišné oblasti. Chápete asi, že myšlenky nemají nic společného s vaším tělesným stavem. Právě naopak. Když někdo jiný vysloví něco ze svého myšlenkového světa, tak nezáleží na vašem dobrém rozmaru, jestli je to pravda, nebo ne. Těžko můžete říci: „Poslyšte, dneska mě dost bolí hlava, nemám zrovna náladu na to, aby součet úhlů v trojúhelníku byl 180°.“ Ne, abyste pronikli až do absolutně tichého světa myšlenek druhého, musíte rezignovat na svůj životní smysl. A k tomu musíte mít životní smysl nejprve velmi dobře vyvinutý, protože něco obětovat můžete tehdy, když je co obětovat.

Co jsme se vlastně naučili díky svému životnímu smyslu? „Strasti života!“ Snažil jsem se vám ukázat, že člověk se chce i namáhat, že čas od času chce zažít i bolest. Nikdy bychom nedospěli k pravdě, kdybychom netrpěli bolestmi. Proto je neskutečně důležité, aby byl životní smysl v dětství a mládí přiměřeně rozvíjen. Když děti jen neustále rozmazlujeme tak, že nikdy nezažijí bolest a námahu, bude jim později chybět smysl pro pravdu. Absence smyslu pro pravdu je pro kulturu rozmazlování typická. Pak dochází i k takovým věcem, že se dětem vypráví - a to mám skutečně z jedné moderní osvětové knížky: „A teďbyste jistě také rádi věděli, odkud pocházíte. Z vajíčka! Byli jste malinkaté vajíčko, tak jako každý člověk a každé zvíře!“ Něco takového mi vždy trhá srdce. Neboť víte, co zde stojí? Stojí zde, že člověk je vyrostlé vajíčko, kterým byl. Takže jsem byl vajíčko. Má to asi stejnou logiku, jako: „Podívej se, tatínek vystupuje z auta, tatínek byl autíčko!“ A tento blábol má být podle autorky této knížky se vši vážností vyučován v první třídě! Protože to je prý pravda! Čápové jsou nesmysl, ale to, že děti byly vajíčka, ne!

Dojít k pravdě stojí hodně úsilí. Bez duchovního boje to není možné. Zavzpomínejte na doby, kdy jste se mořili nad prvními domácími

úkoly z matematiky: tehdy jste se cvičili v duchovním boji. Dokonce i v tomto kurzu nedělám, milí posluchači, nic jiného, než že vás trápím. Neříkám samozřejmě, že bychom si museli navzájem způsobit nějaké silné bolesti, abychom objevili smysl pro pravdu. Ale když si položíme otázku, kde se v lidské duši bere pravda, tak odpověď zní: vždy tam, kde byla snášena bolest. Rudolf Steiner nazýval moudrost krystalizovanou bolestí. Proto je třeba, abychom děti nechávali dělat i namáhavé věci. K tomu neoddělitelně patří i zdánlivý opak: úsilí, které člověk musí vynaložit, aby se něčeho zdržel. Je dobré, když dítě jednou musí čekat na jídlo, když nedostane hned vše, po čem touží, a když musí dělat i věci, které ho až tak netěší. Dobré je dokonce, když dítě nedostává vždy bezprostředně odpovědi na všechny otázky, které klade. Mít trpělivost, umět čekat, muset vyvinout vlastní úsilí - to je plodnou půdou ducha. Nikdy nedospějeme k citu pro pravdu, nikdy nedokážeme druhé sledovat až do jejich myšlenkového světa, pokud nejprve vnitřně neprožijeme bolest. Když se ovšem díky svému životnímu smyslu naučíme, jaké to je, vnitřně snášet bolest, pak můžeme tuto zkušenost, tento pocit odložit stranou a zakoušet bolest tehdy, když někdo jiný nemluví pravdu. Nemluvíme teď o nemorální nepravdě, o vědomé lži, neboť autorka toho spisku to stoprocentně myslí dobře, určitě nechce děti obelhávat. Jedná určitě z pevného, skoro by se chtělo říci křesťanského přesvědčení. Ale to, co říká, je bolestné, protože to nemá žádný pravdivý obsah. Neodpovídá to té nejprostší logice. Bohužel tento cit má čím dál tím méně lidí; a přece právě jej bychom měli co nejintenzivněji rozvíjet.

Do jakého světa vlastně vstupujeme, když mluvíme o světě idejí, o světě, v němž utichlo zevně slyšitelné, kde již neexistují slova, kde jsou řeči zbytečné a kde žijí jen pojmy? Musí to být svět, kde již nehrají významnou roli ani duchové řeči. Rudolf Steiner říká, že za náš smysl pro vnímání myšlenek vděčíme vyšší bytosti, která je pomáhajíc činná v celém lidstvu. Jako andělé pomáhají s tím, abychom vnímali zvuk, jako nám archandělé pomáhají slyšet řeč, pomáhá nám zde *všeobecný duch lidství*. Zde máme reálně a bezprostředně co do činění s *Kristem*. „Neboť jen v myšlenkovém životě se Kristův duch dá prvně uchopit ve své skutečné podobě...“

Nechte to na sebe nejprve úplně v klidu působit: tam, kde se svět idejí noří do absolutního ticha, tam jsme spojováni jeden s druhým skrze obecně lidské. Nacházíme v sobě samých něco, co nás navzájem spojuje, co nelze vyjádřit slovy, nýbrž co stojí ještě za těmito sebevyjádřeními, a co v nás všech žije jako myšlenky a představy. A z *tohoto myšlenkového života můžeme stavět první mosty ke Kristu*. Zde se setkáváme s Kristem jako kosmickou bytostí. Bytostí, která nám jako Duch Pravdy stojí po boku. S Logem, o kterém se hovoří na počátku Janova evangelia a ve kterém jsou sjednoceny slovo a tělo, myšlenka a řeč.

Smysl pro vnímání myšlenek tedy může fungovat právě díky tomu, že jednak prohlédá skrz vjemy smyslu pro řeč, jednak rezignuje na vjemy životního smyslu. Mohli bychom dokonce říci: smysl pro myšlenky pracuje s životním smyslem právě tak, že ho *nepoužívá*. Když se s touto myšlenkou trochu sblížíte, postupně přijdete na to, že všechno, co jsme v dětství cvičili, vše, co jsme si v mládí namáhavě osvojovali, každý tehdejší projev sebezapření, postupně uzrál v jinou sílu. V obětní sílu, která nám otvírá možnost setkat se s *tím, kdo nás dokáže všechny spojit*, pokud si jako lidé skutečně nasloucháme. V naší kultuře můžeme spatřovat jeden velmi pozitivní prvek. Spočívá v tom, že lidé mají stále neuvěřitelně silnou potřebu ne pouze studovat, číst, ale také se kvůli tomu sdružovat. Lidé spolu chtějí mluvit, diskutovat, aby dospěli k pravdě, která by všechny spojovala. A pravda je makrokosmická konstituce, která leží v základech stvoření.

To vše souvisí se znamením *Býka Cělý*). Víte, co je úžasného na býku, respektive na skotu obecně? Vše na něm je užitečné: maso, kůže, srst, rohy. Můžete vzít cokoli, od mléka až po hnůj, a nenajdete nic, co by nemělo pro naši kulturu význam. Patří sem i výjimečná tažná síla těchto zvířat, jejich dřina ve službách zkulturnění krajiny. Není ostatně náhoda, že na Východě je kráva uctívána jako posvátné zvíře. Projevuje se to i ve jméně Gótamy nebo Gautamy Buddhy, které doslova znamená: „nejkravšnější probuzení!“ Jde o superlativ utvořený od sanskrtského slova go, které se odráží i v evropských jazycích jako anglické „cow“ nebo německé „Kuh“. Zkrátka býk nebo kráva jsou nejvyššími zvířaty ve smyslu oběti. Proto ve zvěrokruhu odpovídají smyslu pro myšlenky. Stojíme před smyslovým orgánem, který najednou obětuje vše, co v člověku obětovat lze. Nezabývá se jako životní smysl námi samotnými a naší tělesností, ale vede nás právě k tomu, abychom odhlédli sami od sebe a zakusili, co říká někdo druhý, co má na

mysli. Tento obětní proces, jehož obrazem je Býk, probíhá v našem smyslu pro myšlenky. A díky němu se z něj stává prvek, který nás všechny spojuje.

Nyní se chci krátce vrátit ke smyslu pro řeč, abych vysvětlil, proč jeho obrazem ve zvěrokruhu jsou *Blíženci* (H). Co vlastně provádíte, když někomu nasloucháte? Tehdy se snažíte skrze řeč proniknout až k myšlenkám mluvčího. A v rozhovorech si můžete opakovaně všimnout, že se vám to daří vlastně lépe než mluvčímu, že vás napadají lepší slova. Může se vám dokonce stát, že ho doplníte a on řekne: „Ano, tak jsem to vlastně myslel!“ Když někomu nasloucháme, prožíváme, jak se snaží neslyšitelné učinit slyšitelným. Je to tvůrčí proces. Když slyšíme někoho mluvit, můžeme pozorovat, jak tvořivě usiluje snést z vyššího světa nadčasové, věčné pravdy a odít je do pomíjivé řeči. Jak úžasné to dokáží již - a nebo snad právě - malé děti.

Snažíme se pomocí řeči snést na zem božské tvůrčí Slovo, našim pozemským uším neslyšitelnou nebeskou hudbu sfér. Snažíme se a to znamená: jednat. Jako když nás naše nohy odnesou do práce (smysl pro pohyb), kde rukama odvedeme práci. Řeč je blízcem jednání! Často vidíme znamení Blíženců znázorněné jako dvě hrající si děti. Nic nevystihuje toto znamení lépe. Neboť Blíženci jsou znamením činného tvůrčího člověka. A všechny děti jsou tvůrčí. Děti při hře nám připomínají náš úkol: přinášet nebe na zem. I v dospělém může být tvůrčí jen dítě, které se skrývá uvnitř.

Umění i hra vyžadují často protiklad, dvojnost: tatínek a maminka, prodavač a kupující. Dokonce i monolog znamená, že člověk mluví sám se sebou. Tak je každý člověk Blížencem: „Dvě duše žijí v hrudi mé,“ říká Faust na Velikonoční neděli.

Při této příležitosti bych rád poukázal na okolnost, že když si jako Blíženci celý den povídáme sami se sebou, tak vždy o něčem. Vždy máme nějaké téma! Vlastně jsme tedy trojice: neboť jsme koneckonců učinění k obrazu trojjediného Boha: Otce, Syna a Ducha svátého. Dokonce i to „něco“ je trojnost:

Minulost: „To bylo včera ale hezké setkání. To si budu navždy pamatovat.“

Přítomnost: „Mám teď u sebe, když odcházím z domu, klíče a doklady?“

Budoucnost: „Co jenom řeknu tetičce Marii?“

A každý úsudek, který si tvoříme, je tvořen třemi principy:

Pravdivostní soud: Je to správné nebo špatné.

Estetický soud: Je to krásné nebo ošklivé?

Morální soud (etický): Je to dobré nebo zlé?

Také filosofie je hra: tvůrčí hra. Je to ovšem velmi vážná hra, najít ta správná slova, která odpovídají nějaké myšlence. Filosofie a poezie spolu velmi úzce souvisí. Filosof dává svému dílu filosofickou formu a básník básnickou. Ale oba zápasí. Oba mají stejný problém. Existuje něco vyššího, a to něco musí být vyřčeno, musí to nalézt svou pozemskou formu v řeči. Děti a hlavně mladiství dokáží být často zdatnějšími filozofy než učenci. Je ovšem velká škoda, že i u básní se člověk musí rozhodnout pro jednu konkrétní řeč. Snad nám jednou eurytmie umožní zažít „řeč beze slov“. Snad se nám jednoho dne podaří skrze eurytmii učinit řeč, a myšlenku za touto řečí, tak viditelnou, tak skutečnou, že se budeme moci naučit nové „tiché řeči“.

Samozřejmě je i řeč v běžném životě víc než jen slova. Naše „mluvidla“, to nejsou jenom hrtan a ústa, ale také ruce a nohy: naši blízcí. Někdo, kdo mluví s rukama v kapsách, je jako někdo, kdo nearticulované huhlá. Je naprosto správné, že „vykládáme“ s pomocí svých paží a rukou. Je to sociální obrácení k posluchačům. Skutečná řeč vyžaduje doprovodnou gestikulaci.

Po smyslu pro řeč a smyslu pro myšlenky nám zbývá poslední smyslový orgán, a to je: *mysl pro já*. Pod tímto označením neměl Rudolf Steiner na mysli prožitek vlastní individuality, díky kterému o sobě člověk může říci „já“. Jde o smysl, kterým vnímáme, že i druhý člověk je „já“, že člověk, se kterým mluvíme a jednáme, je individuum. Všichni víme, že když někdo mluví, neslyšíme jen zvuky. Neslyšíme jen řeč. Neslyšíme jen to, co si myslí. Slyšíme také, že *on* si to myslí. Přinejmenším pokud máme smysl pro já alespoň trochu vyvinutý.

Je totiž velký rozdíl, když jeden člověk něco říká a když to samé říká někdo jiný. Je to zvláštní, ale velice poučná zkušenost. K naší škodě je tato schopnost v naší době stále méně rozvíjena. Jakoby stále méně

záleželo na tom, *kdo* něco říká. Když někdo alespoň říká pravdu, tak už je to hodně. Až podivuhodně málo se staráme, kdo to je, kdo tu pravdu říká. A přitom záleží jen na tom. Je totiž těžké říci něco originálního. Bohužel je zjevně většina toho, co lidé říkají, jen pouhé papouškování nebo ještě hůře: zkomolené papouškování. Proto je velmi důležité vnímat, *kdo* něco říká. Jestli to skutečně vychází z něj, jestli je to jeho přesvědčení. Protože v takovém případě může být i dávno známá pravda pro nás nová. Oproti tomu pravda, která není autenticky objevená, která je jen znovu odpapouškována, nemůže nikdy působit jako pravda, nemůže inspirovat. Proto si musíme osvojit smysl, smyslový orgán pro individualitu druhých. Protože pak se naučíme rozlišovat. Když například někdo řekne: „Teď uděláme to a to“, pak jasně víte, že vy to určitě udělat nechcete, zatímco když někdo jiný řekne to samé, tak hned víte, že se na tom chcete podílet.

V armádě potřebujete u vojáků dvě věci: spolehlivost a odvalu. A na to není žádný test. Důstojník prostě musí měsíce poznávat své lidi, a pak je pomocí svého smyslu pro já schopen zjistit, za co stojí.

Svým smyslem pro já prožíváme otázku, *kdo* stojí za slovy a myšlenkami. Často si říkáme, jestli je něco míněno jen tak politicky, nebo jestli to ten dotyčný říká z přesvědčení. Stojí za tím on sám? Můžeme se na něj spolehnout? A to můžeme zjistit jen smyslem pro já. Musíme být ovšem velice bdělí, abychom si svůj smysl pro já nenechali otupit politickými žvásty nebo zdánlivými pravdami, které tak často vyplivávají média, reklamy a novinové titulky, případně příkrášlenými novinkami nebo jednostrannými reportážemi v novinách a tak dále. Pokud jsme jaksepatří bdělí, uvědomujeme si, že skutečně každý člověk má v životě svůj úkol. A každý také musí používat nějakou řeč a mít určité myšlenky, aby tento úkol „splnil“. Zároveň si však uvědomujeme, že musíme proniknout až k samotnému já toho člověka, abychom poznali, zda se jeho myšlenkami a řečmi můžeme nechat vést, nebo jestli se jimi naopak nesmíme nechat svést. K tomu potřebujeme smysl pro já. A tento smysl pro já můžeme najít u každého, i když jsou na něj neustále podnikány útoky.

Když se s někým bavíme, víme okamžitě, že ten někdo je individualita, že má já, že nemluvíme s panenkou nebo se zvířetem. Setkáváme se bezprostředně já s já. Asi mi namítnete: Ale se zvířaty přece také mluvíme. To je samozřejmě pravda, ovšem je mluvit a mluvit. Když půjdete na procházku s dítětem a psem, budete dítěti ukazovat: „Podívej, to jsou hezké sedmikrásky a ty nádherné mraky. Vidíš ten krásný

kostelík tam vzadu?“ Doma si o tom možná ještě popovídáte, zatímco pes už bude dávno spát v košíku.

Zkuste si někdy všimnout, jak jinak také reagujeme podle toho, jestli nám na nohu šlápne pes, nebo člověk. Je v tom enormní rozdíl a ne jenom ve váze. Když vám na nohu stoupne člověk, snadno se totiž urazíte. Pes vás těžko může urazit, protože je ňouma. A bodejť by nebyl ňouma, vždyť nemá žádné já. Druhý člověk ale já má. Vlastně si toho, že druhý má já, všímáme velmi silně právě při sporech a názorových odlišnostech. Vždyť dokud jsme zajedno, můžeme se přece v zásadě zabývat sami sebou, svými vlastními myšlenkami. Jakmile ovšem dojde ke sporu, čelíme nepochybně setkání s druhým já. Protože naštvat nebo urazit nás může jen já někoho druhého. Také proto nás může tento smyslový orgán hodně naučit: uvědomujeme si ho často právě přes negativní zkušenost.

Mluvili jsme o tom, že při řeči máme co do činění s vokály a konsonanty. Každé slovo, které vyslovíme - vezměme za příklad opět slovo „rostlina“ - představuje řadu po sobě jdoucích a organicky propojených hudebních nástrojů. Když nyní vnímáme myšlenku, tedy ne „rostlinu“, ale nevyslovitelnou ideu rostliny, co budeme mít před sebou? Bude to něco jako *celá hudební skladba*, krásná sonáta. Myšlenka, například idea rostliny, je něco nesmírně bohatého! O jejím obsahu by se přece daly napsat celé knihovny a ještě by to nestačilo. Pak si ovšem položme otázku, co děláme, když posloucháme větu, kterou někdo vyslovil? Jediná věta sestává z několika hudebních skladeb, které jsou společně propojené do jedné větší skladby. Vždyť žádná věta není tvořena na sobě nezávislými slovy, na sobě nezávislými myšlenkami, nýbrž tvoří organický celek. Je ohromující, v jakém neskutečném tempu - snad z toho cítíte, že čas tu nehraje žádnou roli - tyto skladby v rámci jedné věty zazní. Vzniká tak vlastně celá řada koncertů zkomponovaná do jednoho velkého koncertu, v němž je vše

shrnuto. Doufám, že vám tento obraz alespoň trochu něco říká, protože právě jeho pomocí bych vám chtěl něco objasnit. Když totiž někomu nasloucháme, když používáme svůj smysl pro já a setkáváme se s já druhého člověka, dostáváme se ve skutečnosti k *dirigentovi* všech těch skladeb, které jsou předkládány našemu sluchu.

Jakým způsobem funguje náš smysl pro já, jak vnímáme já druhého? Tak, že již nevěnujeme pozornost výšce tónů, když někdo mluví, ani tomu, že mluví určitou řečí, ani tomu, co říká, ale cítíme, jestli stojí za svými slovy, jestli to myslí vážně, nebo jestli to právě vůbec vážně nemyslí. A tak jako existují krásné a ošklivé barvy, můžeme vycítit něco démonického v tom, když mluvčí nestojí za svými slovy, když je zrádцем toho, co říká. To je já druhých. Pro jeho vnímání musíme přinést ještě větší oběť, než tomu bylo v případě smyslu pro myšlenky. Abychom to pochopili, musíme se nejprve podívat na protilehlý smyslový orgán. Tím je hmat. Již jsem vám říkal, že díky hmatu se oddělujeme od světa. Skrze hmat nevstupujeme *do* světa, ale stavíme se *proti* světu, stavíme kolem sebe zeď. To můžeme nyní využít, protože pro vnímání já druhého nemůžeme vycházet z nějakého prázdna, musíme nejprve pevně opevnit sami sebe. A to děláme hmatem. Díky němu sedíme ve svém vlastním krunýři. Ovšem ten musíme pomocí smyslu pro já zase zrušit. To samozřejmě neprobíhá vědomě. To by ani nešlo. Neboť jakkoliv, když se označujeme sami jako já, prožíváme toto já ve své vlastní tělesnosti, nespočívá naše já přímo v mase. Ano, cítíme ho a prožíváme ho, jako by spočívalo v našem těle, ale to jen díky tomu, že tam se nachází náš hmat. Já není něco, co by sedělo v našem těle jako v domečku, já není ohraničené tímto způsobem. To by byl nesmysl. Pouze ho tak prožíváme, protože naše já se nám jeví vázané na tělesnost kvůli našemu hmatu. Nyní se právě této vázanosti na tělesnost musíme vzdát, postavit ji mimo hru, abychom se mohli setkat s já druhého. A protože se to neděje vědomě, protože to jde samo, nemusíme na to být staří. Malé děti se očima bezprostředně setkávají s já lidí ve svém okolí, s já matky hned při prvním nezapomenutelném úsměvu. Ale tuto schopnost musíme udržovat a poskytovat jí patřičnou potravu. A přitom hraje hmat významnou roli.

Již v první přednášce jsem vám říkal, že je velký rozdíl, jestli dítě vnímá matčin prs, nebo láhev s mlékem. Vykládal jsem vám o intimní povaze hmatu, kterým na jedné straně zaujímáme odstup vůči světu, na druhé straně si hluboko v sobě uchováváme vědomí, že k tomuto světu stejně patříme. Hmat je velmi subtilní, jemně pracující orgán.

Transcendentální, náboženský prvek uložený hluboko v nás vychází z hmatu. Vše, s čím se dítě pomocí hmatu setkává, tvoří základy jeho existence. Skutečně není jedno, jestli má dítě svetr z akrylu, nebo z ovčí vlny. Není také jedno, jestli svetr upletla babička, nebo stroj v továrně. Je v tom velký rozdíl. I když ten druhý bude asi vypadat lépe, nebudou v něm vpletená žádná vlákna duševní lásky a tepla. Vše, co dítě svým hmatem zakouší, se ukládá do základů jeho smyslu pro já. Je velký rozdíl, jestli si dítě hraje s plastovými hračkami, nebo je obklopeno živými přírodními materiály, jako je dřevo. Všimněte si, že když se člověk zajímá hlouběji o anthroposofii, stává se vlastně teprve pořádným materialistou. Stává se pořádným materialistou v tom smyslu, že přikládá hmotě velký význam. Rudolf Steiner nebyl typem člověka, který by chtěl všechny odvést do světa andělů a archandělů. Poukazoval na to, že právě na Zemi, ve hmotě, jsou ukryta ta nejhlubší tajemství. To poslední, co nakonec pochopíme, bude materie, naše mateřská půda (mater = matka). A právě vše materiální má pro děti velký význam. Neboť pro dítě tu jde o hodně. Jen když o to jeho vychovatelé dobře pečovali, dokáže dítě později, když už je dospělé a stojí ve světě jako samostatná individualita setkávající se s druhými lidmi, proniknout skrze myšlenky a dospět až k bytosti druhého člověka. A toto proniknutí k bytosti druhého může nastat jen tehdy, když byl hmat nejprve dobře rozvinut a nakonec obětován. Tím, že pak již nejsme obráceni na sebe, můžeme teprve narazit na druhé. Vlastně prorazit k nim. Protože když vnímám já druhého, nevnímám jeho tělesnost. A nemusí se to dít jen cestou sluchu, můžeme vnímat já bezprostředně v pohledu nebo gestech druhého, nebo lépe *skrz ně*.

Doufám, že nyní chápete, proč jsem musel probrat smyslové orgány v určité kompozici. Nemůžeme je pochopit jednotlivě nebo v libovolném pořadí. Stejně jako nemůžete hrát, když nevíte, kde které tóny na klavíru leží. Nauka o smyslech opomíjející jejich vzájemné vztahy by byla o ničem, neboť podstata smyslů leží právě v jejich překvapivých souvislostech.

Rudolf Steiner popisuje v přednáškách o smyslových orgánech, jak se vlastně vždy znovu vnitřně obrňujeme proti já druhého, když se s někým například v rozhovoru setkáváme, nebo když někomu intenzivně nasloucháme. Cítíme totiž, že ten druhý - jehož já je právě tak důležité jako naše, protože je člověkem - na nás svým způsobem útočí. V osmé přednášce cyklu *Všeobecná nauka o člověku jako základ pedagogiky*, který Steiner přednesl v roce 1919 pro učitele první waldorfské školy ve Stuttgartu, to líčí velmi plasticky a dramaticky: „Stojíte-li totiž tváří v tvář nějakému člověku, pak to probíhá takto: vnímáte jej krátkou dobu; zapůsobí na vás jistým dojmem. Ten dojem vás v nitru ruší, protože cítíte, že ten člověk, který je vlastně stejnou bytostí jako vy, proti vám vysílá jistý dojem jako jakýsi útok. To má za následek, že se začnete vnitřně bránit, že se proti tomuto útoku vzpíráte, že vnitřně začnete být agresivní proti tomu druhému člověku. Pak v té agresivitě ochabujete, vaše agresivita zase pomine; proto teď může zase on na vás zapůsobit svým dojmem. Tím získáte čas, abyste svoji agresivitu zase zvýšili, a nyní zase sami podniknete agresí. Znovu v tom ochabnete, ten druhý do vás opět vtiskne dojem a tak dále. To je poměr, k němuž dochází, když člověk stojí tváří v tvář druhému člověku a vnímá jeho já: odevzdání se tomuto člověku - vnitřní obrana; odevzdání se druhému - vnitřní obrana; sympatie - antipatie; sympatie - antipatie. Nemluvím teď o citovém prožívání, nýbrž pouze o vnímání někoho, kdo stojí proti vám. Tady se duše dostane do vibrace; vibruje to v ní: sympatie - antipatie, sympatie - antipatie, sympatie - antipatie.“ Všimněte si velkého rozdílu oproti hmatu: hmat nemá vnitřní obranu.

Z toho je jasné, že v kontaktu s ostatními musíme zůstat vždy bdělí. Vůdci sekt to dobře vědí. Umí dostat člověka do své moci ve chvíli, kdy prochází fází oslabení vlastního já. Proto mají také velký strach z toho, aby jejich přívrženci měli přílišný kontakt s ostatními lidmi, protože by při „odjástvení“ mohli získat zase zpátky zdravý pocit, že člověk nesnese, aby se ho jiné já úplně zmocnilo, plně se do něj ponořilo. Rozhovor a jednání s druhými musí zůstat vždy pozitivním vnitřním bojem. Vnímání já druhého je prostě velmi bdělý proces. Je při něm důležitá naše neustálá duchovní bdělost, kterou jsme dosáhli tělesně, když jsme nejprve rozvinuli hmat, abychom se ho pak dokázali vzdát.

Hmatem rozlišujeme sami sebe od všeobecného božského celku. Smyslem pro já zažíváme v druhém záblesk jeho božského jádra, věčného a nesmrtelného, něčeho, co není ani mužské ani ženské, ani mladé ani staré, ani chytré ani hloupé, ani krásné nebo ošklivé, co nepatří k té či

oné víře, k tomu či onomu národu, k té či oné rase.

Hmatem, Váhami, jako měřítkem nedosahujeme nikdy k podstatě druhého, jakkoliv intimně a jemně se o to snažíme. Se smyslem pro já se nám to začíná dařit - pouze začíná, protože se musíme snažit dosahovat toho stále plněji.

To je princip *Berana* (†). Znamení Berana představuje obraz zuřivého boje, který svádí dva soci mezi sebou, aniž by se navzájem spustili z očí. Boje, ve kterém jsme neustále konfrontováni jeden s druhým, ve kterém do sebe přijímáme druhého a zase ho odstrkujeme, abychom si vytvořili vnitřní prostor, posílili opět sami sebe a znovu byli schopni se druhému vydat. Neboť tak to musí probíhat v každém rozhovoru. V rozhovoru nesmíme upadnout do transu, ztratit se. To by nebylo dobré. Na druhou stranu nesmíme nikoho násilně přesvědčovat, neboť jak musí zůstat svobodné naše já, tak musíme ponechat svobodu i já druhého. V citované pasáži Rudolfa Steinera můžeme před sebou téměř vidět dva berany, jak s plnou silou naráží jeden do druhého a pak zase couvají.

Tím se dostáváme ke dvěma hrozným chybám, kterých se dnes jako lidé neustále dopouštíme. Jedna spočívá v tom, že se necháváme neustále svádět líbivými titulky, reklamními slogany a tak dále. Ta druhá v tom, že se neustále snažíme prosazovat svůj názor nebo přesvědčení. Oboje jsou nedovolené útoky na já. V prvním případě na naše vlastní, ve druhém případě na já našich bližních. Jsme často tak přesvědčeni o své pravdě, že mínění ostatních nebereme vůbec v potaz, nenecháváme žádný prostor pro jejich úsudek. Všichni víte, že na kolegiích se často stává, že se dojde k nějakému rozhodnutí, ale že se pak toto rozhodnutí vůbec nedodrží. To je ovšem požehnaní! Neboť je těžké vzdát se nějakého úsudku. Úsudek vzniká tam, kde se lidé setkávají. Proběhne například nějaké zasedání kolegia, na kterém bylo přijato nějaké společné rozhodnutí, skálopevné rozhodnutí - nejlépe za přítomnosti mnoha lidí - pak o tom ale člověk mluví s ostatními ještě na chodbě, setká se s dalšími lidmi, ještě jed-

nou o tom přemýšlí, vyspí se na to, nebo má naopak bezesnou noc, a příští den to nakonec vidí úplně jinak. Náš názor se změnil. To je ovšem ohromně zdravé. A místo toho, že se lidé dohodnou, že už se o tom nebude mluvit, protože přece padlo rozhodnutí, kterým se musí všichni řídit, by bylo dobré, aby lidé rozvíjeli svůj smysl pro já a nechávali ho rozvinout u druhých.

Víte ale, že se nám také může stát, že se necháme pokaždé ovlivnit nějakým jiným názorem, nějakým jiným cizím já. A to je druhá stránka, pro kterou je potřeba beraní princip. Musíme prolomit zdi, ale také se musíme znovu stáhnout a opevnit, aby ti druzí u nás mohli vždy znovu najít to místo, kam budou vcházet. Princip Berana v celé své kráse.

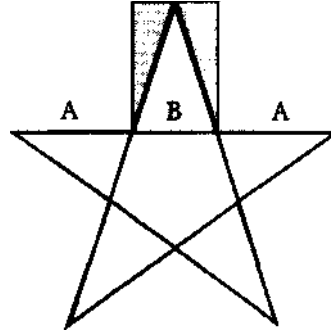
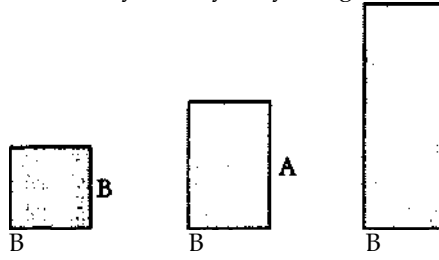
Každopádně z toho vidíte, že naše vyšší smyslové orgány se musí ještě pořád vyvíjet.

Závěrem bych vám rád přidal ještě jednu věc, takové malé cvičení, které si můžete odnést s sebou do života a trochu si s ním pohrát. Naše smysly jsou *schopnosti* naší bytosti. A tím myslím, že to jsou schopnosti, které jsou v nás činné a které můžeme dále rozvíjet. Vše je zařízeno tak, že tyto schopnosti se v průběhu našeho vývoje - počínaje embryonálním stádiem - projeví především na určitých specifických místech naší bytosti. Schopnost vidění vytvoří naše oko jako svůj nástroj. Schopnost slyšet si vytvoří sluchové ústrojí. Abychom tyto schopnosti lépe poznali, mám pro vás následující cvičení.

Pokuste se jednou, až budete poslouchat nějaký orchestr, na chvíli zaměřit svou pozornost jen na flétnu. Zvládnete to ušima? Samozřejmě že bez nich to nepůjde. Ale který orgán se dokáže nejlépe zaměřovat na jediné místo? Naše oko. Oko vidí ostře jen jediným místem zorného pole: tím, které dopadá na žlutou skvrnu na sítnici. Poslouchat pouze flétnu se vám podaří, jen když „ušima prostrčíte své oči“. Patří to k lidským schopnostem, že dokážeme použít smyslový orgán na jiném místě než tam, kde je normálně činný. Najednou se *díváte* ušima. Stejně tak se *díváte* jazykem, když zjišťujete, jestli je jídlo už dost sladké. A svým smyslem pro teplo se *díváte*, jestli je něco teplé nebo studené.

Je to možné i obráceně? Můžeme slyšet, naslouchat očima? Ukážu vám tři obdélníky. Kdybyste si měli vybrat sešit nebo knížku, kterému tvaru byste dali přednost? Určitě tomu prostřednímu: má pěkné proporce. A skutečně jeho základna a výška jsou v harmonickém poměru v takzvaném *zlatém řezu*. Je to poměr, který se často objevuje v přírodě a určuje krásu věcí. Tento poměr najdeme udivujícím způsobem přítomný

i v pentagramu. Tak, jak to vidíte na obrázku. Kupodivu ho lze vyjádřit i v číslech: je to cca 8 ku 13. Ale to nejde vidět. To nevnímáte smyslovým orgánem své duše: okem, nýbrž smyslovým orgánem ducha: uchem.



$$B : A = A : (B + A)$$

Menší díl (B) se má k většímu (A) jako větší díl k celku (A+B)

Takže očima můžeme i slyšet. Dávejte někdy v galerii pozor, jakým způsobem lidé pozorují obrazy. Víte, co člověk dělá, když chce vnímat krásu nějakého obrazu? Nezírá přímo na obraz, poodstoupí pár kroků, natočí trochu hlavu a potřebuje kolem sebe ticho. Lidé to dělají proto, aby vnímali harmonii obrazu, aby slyšeli jeho možné disonance. Kdybychom chtěli obraz vnímat jen očima, nikdy bychom od něj přece neodstupovali. Také bychom se přece k němu nikdy nestavěli šikmo a nenatáčeli k němu ucho. Ne, ve skutečnosti chceme svými očima také slyšet, jak harmonickým celkem obraz je. A to děláme denně. Kdekoliv se ve světě setkáváme s krásou, nemůžeme zůstat odkázáni jen na své oči, nevystačíme si s duševním smyslem, ale potřebujeme duchovní smysl. Proto musíme také naslouchat: „Co mi ten obraz říká?“, „Co je v něm za myšlenku?“ „Kdo ho namaloval, kde je jeho já?“ To jsou otázky pro naše duchovní smysly, které v tu chvíli vnímají skrze náš zrak.

Možná znáte van Goghův úchvatný obraz „Rozsévač“. Polovinu tvoří obloha, polovinu země a na jejich hranici stojí slunce. Toto slunce září přímo za hlavou rozsévače. Je to úchvatná a velkolepá kompozice. A za ní stojí hluboká myšlenka. Myšlenka, že člověk může na zemi rozsévat, jen když je spojen se sluncem. Snad nyní chápete, co tím mám na mysli, když říkám, že skrze oči jsou činné i naše vyšší smysly.

Vyprávěl jsem vám také, jak je důležité nejprve dobře rozvinout svůj čich, abychom mohli prožívat, co je dobré a co špatné. Jsem toho názoru, a možná se mnou budete mnozí souhlasit, že si dnes člověk občas musí zacpat nos, když se dívá do obrázkových knih pro děti. Když vidíme všechny ty karikatury, které jsou dnes dětem předkládány, tak to občas voní velmi nevábně. O kreslených filmech lepší pomlčet. Ani nejsme schopni pojmut, kolik rámusu, šoků, ničení, zrůdností, nesmyslných strojů, robotů, superhrdinů a oblud je na dětskou duši chrleno v naprosto šíleném tempu. Je otřesné, že děti nakonec nejvíce milují reklamy: tam se alespoň něco opakuje! Copak už nikdo neví, že zdravé dítě potřebuje jen málo a toto málo chce zažívat znovu a znovu? Představte si jen, že bychom nikdy dvakrát nejedli to samé!

Bylo by dobré, kdybychom opravdu brali své smysly jako učitele a dokázali jsme schopnost jednoho smyslu najít i v ostatních. Pak nám například schopnost čichu, která nám říká, jestli je něco špinavé nebo čisté, může po zvnitřnění pomáhat v dalších smyslových orgánech. Pak dokážeme poznat, přestože je něco brilantně a rafinovaně nakresleno nebo vyrobeno, že to je stejně úplně bez chuti a amorální. Genialita nic nezaručuje. Lucifer i Ahriman jsou nesmírně geniální.

Pokud chcete, mohu vám nyní, když jsme se dostali na konec našeho výkladu, uvést ještě pár nápadů, kterými se můžete dále zabývat. Tato oblast je nevyčerpatelná:

1. Odvaha a životní smysl
2. Odvaha a smysl pro teplo
3. Souhra zraku a chuti
4. Souhra hmatu a oka
5. Polarita mezi jemností hmatu a bojovností smyslu pro já
6. Srovnávací studie ušního boltce u člověka a zvířete, speciálně u netopýra a sovy
7. Zkušenost já ve smyslech pro rovnováhu, pro teplo a pro já
8. Srovnání oka a zraku na jedné straně s představou do dálky natažených neviditelných rukou na straně druhé (oko je pak třeba brát jako ramenní kloub)
9. Srovnání sluchových kůstek a dolních končetin: skrčené a zpřelámané nohy
 - třmínek: kus pánve srostlý s polovinou stehenní kosti
 - kovádlíka: polovina stehenní a polovina holenní kosti, ohnuté a srostlé
 - kladívko: polovina holenní kosti srostlá s chodidlem na bubínku (plovací blána)
10. Pro ty, kdo znají *Tajnou vědu* Rudolfa Steinera:
Souvislosti planetárních vývojových fází se smyslovými procesy
 - Saturn - Lev - smysl pro teplo
 - Slunce - Štír - životní smysl
 - Měsíc - Vodnář - čich (instinktivní smysl)
 - Země - Býk - smysl pro myšlenky (obětní smysl)

Doufám, že vám tyto „domácí úkoly“ vystačí na zbytek života. „Domácími“ nemyslím na dům, kde bydlíte, ale na náš velký dům, vesmír. Jedním starým dobrým slovem: sluneční dům. Dům, ve kterém bydlíme společně se sluncem.

Albert Soesman